

Tebliğlerden Bir Demet

Risale-i Nur'da

ADALET

Prof. Dr. Colin Turner

Prof. Dr. Bilal Kuşpınar

Prof. Dr. Lenoid Sykiainen

Prof. Dr. Abdelaziz Berghout

Prof. Dr. Muhammed er-Rûkî

Dr. Najm -Aldeen Kerim Zengi

Dr. Necip Ali Abdullah es-Sûdî

İSTANBUL İLİM VE KÜLTÜR VAKFI

Hazırlayan
İstanbul İlim ve Kùltür Vakfı

Kapak Tasarımı
Kuars Ajans

Mizanpaj
Mega Basım

Baskı ve Cilt
Mega Basım
Çobançeşme Mah. Kalender Sk.
No: 9 Yenibosna / İstanbul
Tel: + 90 212 551 11 19

Said Nursî'nin Adalete Yaklaşımı ve Adaletin İslam Dünyasındaki Siyasi Değişimlerde Rolü

Prof. Dr. Leonid Sykiainen

Devlet Üniversitesi, Ekonomi Yüksek Okulu, Moskova

Giriş

Önemli bir düşünürün fikirlerinin taşıdığı önem, sadece bu fikirlerin entelektüel muhtevâsı, temel kaynaklara uyum kabiliyeti, kullandığı delillerin iknâ edici niteliğe sahip olması ile belirlenemez. Bilakis, bunlardan daha ziyade, içinde yaşadığı toplum bir krize maruz kaldığında ya da geleceğini garanti altına almak için çözülmesi gereken problemlerle yüzyüze kaldığında, söz konusu düşünürün fikirlerinin ne ölçüde rol oynadığı ile belirlenebilir. Büyük bir düşünürün düşünceleri, eğer sadece kimi sınırlı grupların, hatta milletlerin bilinç ve davranışlarını değil de, bilakis bütün bir insanlığın düşünme tarzını ya da en azından bugün yaşadığımız dünyada Müslümanlar gibi büyük bir yekun tutan dinî bir topluluğu etkiliyorsa, işte o zaman bu düşünceler gerçekten büyük olarak nitelenebilirler.

Said Nursî, yukarıda sözü edilen vasıflara sahip düşünürlerin arasında şerefli bir yer işgal etmektedir. Zira, Nursî'nin düşünceleri, hem İslâm ülkelerindeki hali hazır vaziyetle, hem de İslâm'ın bu ülkelerde oynadığı rol ile doğrudan doğruya bağlantılıdır. Said Nursî, kelimenin ilgili literatürde kullanılan anlamıyla bir siyasî düşünür değildir, ancak yukarıda sözü edilen milletlerin siyasî geleceği, şayet Nursî'nin düşünceleri

hesaba katılırsa, daha esaslı bir şekilde öngörülebilir. Çünkü O, hem İslâm'ın anlaşılmasına, hem de günümüz dünyasında bir din olarak oynayacağı rolün idrak edilmesine çok büyük bir katkıda bulunmuştur.

Bir İnanç Olarak İslâm ve Salih Amel

Müslümân bir düşünür olarak Nursî, İslâm ve Kur'an'ı, insan hayatının her yönünü ilgilendiren ve insanlığın mazi, müstakbel ve şimdiki zamanın kuşatan Allah'ın hükümlerinin kapsamlı ve evrensel bir sistemi olarak kabul eder. Bu noktaya vurgu yapan Said Nursî şu hususların altını çizmektedir:

“Kur'an, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatlı bir Sûrette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılab yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki; ondört asır müddetinde, her dakikada, altıbin altıyüz altmışaltı âyetleri, Kemâl-i ihtiramla, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor. Ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadır, fevkalâdedir, mu'cizedir”

“Hem Kur’an müessistir. Bir Din-i Mübin’in esâsıdır ve şu âlem-i İslâmiyet’in temelleridir ve hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi değiştirip, muhtelif tabakata, mükerrer suallerine cevaptır!”.

Düşünürümüz, “Kur’an o teferruât-ı şer’iye ve kavânin-i ictimâiyenin beyanı içinde birden muhatabın nazarını en yüksek ve küllî noktalara kaldırıp, sade üslûbu bir ulvî üslûba ve Şeriat dersinden tevhid dersine çevirerek, Kur’an’ı hem bir kitab-i Şeriat ve ahkam ve hikmet, hem bir kitab-ı akîde ve îman ve zikir ve fikir ve dua ve dâvet” olduğunu kullandığı üslûpla ders verdiğine inanmaktadır. Ancak Said Nursî’ye göre, İslâmın temel esasları, hiçbirisini dışarıda bırakmaksızın ve bölünüp parçalanmaksızın, dînî düşünce ve değerleri beraberce bünyesinde barındırmakla birlikte, bunların pratik hayattaki tatbikatını ve uygulama biçimlerini de ihtivâ etmektedir. Bu bakımdan, Nursî’nin İslâmın bir din olarak sadece îmanı değil, ikinci bir cüz’ü olarak “salih amel”i de kapsadığına işaret etmesi hiç de tesadüfî değildir².

Said Nursî’nin İslâm’a yaklaşımı, özellikle muhabbet, uhuvvet ve şefkat gibi önde gelen İslâmî değerlerin, bu dinde asıl olduğunu ve bunların İslâm dininin rabitası olduğunu teşhis ve tespit ederken daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ona göre, “insaf ve hüsn-ü zann” İslâmın bir seciyyesidir³. Düşünürümüz aynı zamanda, İslâmın insan hayatının asıl gâye ve maksatlarına yönelik genel tavrına özel bir ihtimam da göstermektedir. Buna göre:

¹ **Sözler**, Söz Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2006, s. 329-330, 600.

² **Şualar**, Söz Basım Yayın, İstanbul, Nisan 2004, s. 326, 379.

³ **Hutbe-i Şâmiye**, s. 51.?

“...hikmet-i Kur’aniye ise, nokta-i istinâdı, kuvvete bedel «Hakk»ı kabûl eder. Gayede menfaate bedel, «Fazilet ve Rızâ-yı İlahî»yi kabûl eder. Hayatta düstur-u cidâl yerine. «Düstur-u teâvün»ü esâs tutar. Cemâatlerin rabıtalarında; unsuriyyet, milliyyet yerine «Rabıta-i dinî ve sınıfî ve vatanî» kabûl eder. Gayâtı; hevesât-ı nef-sânıyyenin tecavüzâtına sed çekip, ruhu maaliyâta teşvik ve hissiyyât-ı ulviyyesini tatmin eder ve insanı kemâlât-ı insânıyyeye sevk edip insan eder. Hakkın şe’ni, «İttifaktır» Faziletin şe’ni, «Tesânüddür.» Düstur-u teavünün şe’ni, «Birbirinin imdadına yetişmektir.» Dinin şe’ni, «Uhuvvettir» «İncizabdır». Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu Kemâlâta kamçılama serbest bırakmanın şe’ni, «Saadet-i Dareyndir»...⁴

İslâm, insanlık âleminde öylesine bir inkılap yapmıştır ki, bu inkılabın bir sonucu olarak insanlar birbirine önceden olduğundan daha yakın hale gelmiştir. Bu nokta ile, İslâm, insanlığa maddî terakkiyi temin etmekte ve hatta ona teşvik etmektedir. Aynı zamanda bu din, hem ahlâkî hem de manevî meselelerde insanlığın hakiki terakkisini ve tekâmülünü de sağlamaktadır. Bu ikisinin biraraya gelmesi ise, hakiki medeniyeti tesis eder. Bu bakımdan, sadece ve sadece Kur’an-ı Kerim’de ve Hz. Muhammed’in getirdiği dinin esâsında, terakki ve gelişmenin faziletleri hâkim ve yaygın bir şekilde yer alır ve medeniyetin güzel yönleri de bu faziletlerden ve

⁴ Sözlür, 195, 547.

güzel hususlardan istifade edebilir. İslâm, insanlığa hem dünya hem de âhiret saadetini kazandırır ve ancak Kur'an-ı Hâkîm'den doğan bir medeniyette, medeniyetin mehâsini ve güzel yönleri, seyyiâtına ve fenalıklarına galebe edecektir⁵.

Bu nokta-i nazardan Said Nursî, İslâmiyete hariçten bakmakla dahilden bakmak arasında önemli bir fark olduğuna işaret etmektedir. Buna göre, İslâmiyet dairesine dinin zarûrî, yani tevil ve yoruma kabil olmayan ve herkesi bağlayan ve hiç bir şekilde değiştirilemez hükümlerini tatbik ederek ve kâmil bir takva kapısıyla giren birisi için *tevessu'* meyli, yani, yeni icthadlarla İslâmın ve Müslümanların önünü açma eğilimi, bir kemâl ve bir tekemmüldür. Aksi takdirde, dinin zaruriyâtını lakaytlık ve tembellikle terk eden ve bu şekilde de, İslâmiyet ve takva dairesinin dışına çıkan birisinde sözkonusu icthad ve genişleme meyli, Nursî'nin ifadesiyle İslâmı "tahrip"le aynı anlama gelir.⁶ Düşünürümüz, "Kur'an('ın) mahiyetinin, hem bir kitab-ı zikir ve îman ve fikir, hem bir kitâb-ı Şeriat ve hikmet ve irşad gibi çok kitapları ve ayrı ayrı dersleri" içinde barındırdığına inanmaktadır. Evet hakikat noktasında her bir âyet-i Kur'an'ın muhtelif mânaları, çeşit çeşit faydaları ve bir çok vecihleri ve mertebeleri bulunmaktadır. Her bir makamda, âyetler farklı mânalarla, faydalarla ve gâyelerle zikredilir. O halde, "elbette böyle bir kitabın misli yoktur, harikadır, fevkalâdedir, mu'cizedir"⁷.

Kur'anî hakikatların hakiki mânada bir tezahürü olarak salih amellere yaptığı vurgu ile Said Nursî, İslâmın pratik yönünü temsil eden ve Allah'ın insanlar için İlâhî emirlerinin ifadesi

⁵ Hutbe-i Şâmiye, s. ? s. 28-131.

⁶ Hutbe-i Şâmiye, s. 12; Mektûbât, Basım Yayın, İstanbul, Haziran 2005, 676.

⁷ Şuâlar, s. 326-327; Sözler, 330. 600.

olan İslâm Hukukunun amelî ve nazarî hükümlerine özel bir ihtimam göstermektedir. Bu yüzden, İlâhî kanunların ikiye ayrıldığına işaret ederek, bu kavramın farklı mertebe ve mânalarını birbirinden ayırarak ortaya koymaktadır. Bu tasnife göre, birincisi küçük bir âlem olan insanın fiillerini tanzim eden ve Allah'ın kelâm sıfatından gelen kanunlardır. İkincisi ise, Büyük âlemden hükmeden kanunlardır ki, bütün bir âlemin hareket ve fiillerini düzenlemekte ve Allah'ın irâde sıfatından doğup gelmektedir⁸. Bu iki mâna arasındaki karşılıklı ilişki göz önüne alındığında ise, Said Nursî, bizzat emr-i İlâhî ve nehy-i İlâhî'nin, dinin emir ve yasaklarındaki hakiki illet ve sebep olduğuna; maslahatlar ve hikmetlerin ise, emir ve nehyin tespit ve belirlenmesinde Hakîm ismi noktasında ancak tercih ettirici birer sebep (müreccih) olabileceklerine dikkat çekmektedir⁹.

İnsanların hayatlarını düzenleyen kuralları ve prensipleri ele aldığımızda, dînî hukukla ilgili kanunlar mâhiyet ve mertebe bakımından birbirinden farklı emir ve yasakları ihtivâ etmektedir. Nasıl ki, “*şahsî hukuk*” ve “*Hukukullah*” olarak kabul edilen “*umumî hukuk*” olarak iki türlü hukuk bulunmaktadır; aynı şekilde, dînî hukukla ilgili meselerin de bir kısmı şahıslarla ilgilidir, bir diğer kısmı ise, umum insanları ilgilendirir ki bu kısma “Şeâir-i İslâmiye” adı verilir. Bu şeâir, uygulama açısından herkesi ilgilendirdiğinden, herkes bu şeâirde hisse sahibidir. Umum insanların rızası olmasa, onlara ilişmek, umumun birden hakkına tecâvüzdür. Ayrıca bunlar, bütün bir İslâm âlemini de ilgilendirmektedir. Diğer taraftan, Dinin bazı emir ve yasaklarına “taabbüdî” tabir edilir ki, bunlar aklın muhakemesine bağlı değildir ve sadece emrolunduğu için yapılır-

⁸ Hutbe-i Şâmiye, s. ? P.113; Mektubat, s. 676.

⁹ Lem'alar, s.83-84.

lar. Yani bunların yapılmasının illeti ve sebebi, emredilmiş olmalarıdır. Hikmet ve maslahat tabir edilen fayda ve menfaatler ise, ‘Şeâir’ adı verilen bu hükümleri ve emirleri değiştiremez.

Dinin diğer bir kısım hükümleri ise “*mâkulu’l-mânâ*” adını taşır. Yani bir hikmet ve maslahattan dolayı söz konusu hükümler teşri’ edilmiş, yani kanun koyucu tarafından dinin kapsamına dahil edilmiştir. ‘Şeâir’, yani İslâmî ve Müslümanlığı hatırlatan âlâmetler ve hususiyetler, bütün asırlardaki bütün insanlar için yeterli ve kafidir. Bu yüzden dinin zaruriyât ve muhkemât tabir edilen alanında içtihadı ihtiyaç yoktur. Bununla birlikte, dinin teferruatında ve amelî bir kısım hükümlerinde bir dereceye kadar ayrı ayrı mezheplere ihtiyaç bulunmaktadır. Nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler de değişiklik gösterir, mizaçlara göre kullanılan ilaçlar farklı farklı olur; aynı şekilde, asırlara göre dinin biri kısım öze ait olmayan teferruatı değişebilir, milletlerin istidatlarına göre hükümler muhtelif olur. Zira dinin hükümlerinin teferruat kısmı, insanların durumlarına bakar, yaşadıkları vaziyet ve şartlara göre emredilir veya yasaklanır. Bu düşünce, İslâm hukukunun son derece mühim bir kavramı olan içtihadın yani, hukukun bağımlı hüküm ve kararlarının özünü teşkil eder. Bu bakımdan -Nursî’ye göre- içtihadı ehliyetli olan herkes, kendi nefsi için içtihad yapabilir; bu içtihadı yalnız kendisini bağlar, teşri’ edemez, yani bu içtihadını herkesi bağlayan bir yasa haline getiremez. Hükmü kaynak itibariyle dinden olabilir, ancak din olmaz. Müçtehid olabilir, müşerri’ yani kanun koyucu olamaz¹⁰.

İslâm tarihi boyunca içtihadın tatbik edilmesi ile, İslâmî hukuk doktrinine bağlı birbirinden farklı hukuk okulları (mezhepler) ortaya çıkmıştır. Said Nursî bu mevzuyu ayrıntılı bir şekilde

¹⁰ Mektubat, s. 564-565; Sözlük, s. 646, 653.

ele alarak, bu sürecin müspet neticelerine işaret etmektedir. O, konuyla ilgili olarak “*Ümmetimin ihtilâfı rahmettir*” Hadisini bizlere hatırlatır. Zira, fikirlerin ve düşüncelerin karşı karşıya gelmesi ve tartışılması ile, hakikat bütün yönleri ile tebâruz etmektedir. Düşünürümüz, Hadiste ifade edilen ihtilâf ve ayrılığın, müspet ihtilâf olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Buna göre, ihtilâfın her iki kanadında yer alan her bir grup, kendi düşüncesini neşrecek, tervic ve teşvik edecektir; ancak, başkasının düşüncesini parçalamak ve tahrip etmek şöyle dursun, bilakis onu geliştirmeye ve ıslah etmeye gayret edecektir. Menfi ihtilâf, her iki tarafa da dokunan müşterek bir tahribi sonuç vereceğinden dolayı, Hadiste yasaklanmıştır; zira, bir-biriyle boğuşanlar müspet hareket edemezler.

Ancak “tarafgirlik eğer hak namına olsa, haklılara melce olabilir. Fakat şimdiki gibi garazkârâne, nefis hesabına olan tarafgirlik, haksızlara melcedir ki, onlara nokta-i istinad teşkil eder”. Said Nursî, “hak namına, hakikat hesabına olan tesadüm-ü efkâr ise, maksatta ve esasta ittifakla beraber, vesâilde ihtilâf eder. Hakikatin her köşesini izhar edip hakka ve hakikate hizmet eder. Fakat tarafgirâne ve garazkârâne, firavunlaşmış nefis-i emmâre hesabına hodfuruşluk, şöhetperverâne bir tarzdaki tesadüm-ü efkârdan bârika-i hakikat değil, belki fitne ateşleri çıkıyor” sonucunu çıkarmaktadır¹¹. Bu durum da Nursî’yi doğrudan doğruya adalete yönelik genel tavrına götürmektedir.

“Allah Adaleti Emretmektedir”

Said Nursî’nin adalete yaklaşımında başlangıç noktası, beşerî adalet hukukunun ötesinde, adaletin hakiki mahiyetini belir-

¹¹ Mektubat, s. 380-381.

leyen İlâhî adalet bulunmaktadır¹². Böyle bir sonuç, adaletin Allah'ın (cc.) en önemli sıfatlarından biri ve yarattığı kainatın da en önemli özelliği olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bu onun isimlerinden birisinin neden Âdil olduğunu da açıklamaktadır¹³.

Allah'ın adalet sıfatını anlatırken Nursî şöyle der:

“Şu kâinat öyle bir saraydır ki, o sarayda mütemadiyen tahrib ve tamir içinde çalkalanan bir şehir var.. ve o şehirde her vakit harb ve hicret içinde kaynayan bir memleket var.. ve o memlekette her zaman mevt ve hayat içinde yuvarlanan bir âlem var. Halbuki o sarayda, o şehirde, o memlekette, o âlemde o derece hayretengiz bir müvazene, bir mizan, bir tevzin hükmediyor, bilbedahe isbat eder ki: Bu hadsiz mevcudatta olan tahavvülât ve varidat ve masarif; herbir anda umum kâinatı görür, nazar-ı teftişinden geçirir bir tek zatın mizanıyla ölçülür, tartılır” der ve herşey “o derece hassas bir mizan ile ve o kadar ince bir ölçü ile tanzim edilir ve tartılır ki, aklı beşer hiçbir yerde hakikî olarak hiçbir israf, hiçbir abes görmediği gibi; hikmet-i insaniye dahi, herşeyde en mükemmel bir intizam, en güzel bir mevzuniyet görüyor ve gösteriyor”¹⁴.

¹² Lem'alar, s. 451.

¹³ Sözler, s.128.

¹⁴ Lem'alar, s. 561.

Allah hikmet, intizam, adalet ve mizanla herşeyde Rububiye-
tinin saltanatını göstermektedir. Bütün âlemler, nizam, mizan,
intizam ve adaletinin kabzasındadır.¹⁵ Said Nursî her şeyin
adalet ve mizanla yapıldığına deliller bulunduğuna inanmak-
tadır. Buna göre, mesela, “her şeye hassas mîzanlarla, mahsus
ölçülerle vücud vermek, sûret giydirmek, yerli yerine koymak,
nihayetsiz bir adâlet ve mîzan ile iş görüldüğünü gösterir.
Hem, her hak sahibine istidadı nisbetinde hakkını vermek, yani
vücudunun bütün levâzımâtını, bekâsının bütün cihazâtını en
münâsîp bir tarzda vermek, nihayetsiz bir adâlet elini göste-
rir. Hem, istidad lisâniyle, ihtiyac-ı fitrî lisâniyle, ıztırâr lisâ-
niyle suâl edilen ve istenilen her şeye dâimî cevap vermek,
nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor¹⁶.

Bütün bunların hepsi an açık bir şekilde Kur’an’da görülebi-
lir. Said Nursî konuyla ilgili olarak şu meşhur âyeti naklet-
mektedir:

“Allah adaleti, ihsan ve akrabaya yardım
etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve az-
gınlığı da yasaklar” (Nahl 16:90).

Düşünürümüz bu ve diğer bir kısım Kur’an âyetlerini izah
ederken, şimdiki medeniyetin öngördüğü politikaların, ço-
ğunluğun rahat ve huzuru için azınlığı ve ferdi feda ettiğine
işaret etmektedir. Aslında, despot azınlık, halkın çoğunluğunu
bizzat kendi menfaatleri için feda etmektedir. Kur’ânî adalet,
değil çoğunluk için, bütün insanlık için bile olsa, tek bir ma-
sumun hayatını almaz, kanını heder etmez.

¹⁵ Sözler, s. 104; Lem’alar, s. 513.

¹⁶ Sözler, s. 105.

Nursî'ye göre, “*Kim bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık ölmeksizin haksız yere bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur*” (5:32) âyeti iki büyük sırrı gözler önüne sermektedir.

Birinci sır: Adalet-i mahzadır. Bu ulvî prensip, ferdi ve cemaati, tek bir kişiyi ve bütün bir insanlığı adalet noktasında bir görür; İlâhî adalet bunların arasında hiç bir fark görmez. Bu sabit ve değişmez İlâhî bir *Sünnettir*. Ferd kendi başına haklarını feda edebilir, fakat rızası olmadan bütün insanlık için bile olsa feda edilemez. Bu bakımdan, ferdin haklarını ihlal etmek, ya da kanını dökmek, yahut adını lekelemek, bütün insanlığın haklarını ihlâl ile aynı anlama gelir ve ona denktir.

İkinci sır: Hodgâm ve bencil bir insan hırs ya da ihtirasından dolayı masum bir adamı katlederse, eğer elinden gelse bütün bir âlemi de harab edebilir, hatta heves ve ihtirasına mani ise, bütün bir insanlığı da harap edebilir¹⁷.

“...ism-i Adlin cilve-i âzamından gelen kâinattaki adalet-i tâmme, umum eşyanın muvazenelerini idare ediyor. Ve beşere de adaleti emrediyor. Sûre-i Rahmân'da, “*Göğü yükseltip aleme nizam ve ölçü verdi. Ta ki adaletten ve dinin emirlerinden ayrılarak ölçüde sınırı aşmayın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle yerine getirin ve tartıyı eksik tutmayın.* (Rahman: 6-7)” âyetindeki, dört mertebe, dört nevi mizana işaret eden, dört defa mizan zikretmesi,

¹⁷ Sünuhât, s.?

kâinatın mizanının derece-i azametini ve fevkalâde, pek büyük ehemmiyetini gösteriyor. Evet, hiçbir şeyde israf olmadığı gibi, hiçbir şeyde de hakikî zulüm ve mizansızlık yoktur... İşte, hakaik-i Kur'âniyeden ve desâtir-i İslâmiyeden olan adalet, iktisat, nezâfet hayat-ı beşeriyede ne derece esaslı birer düstur olduğunu anla. Ve ahkâm-ı Kur'âniye ne derece kâinatla alâkadar ve kâinat içine kök salmış ve sarmış bulunduğunu ve o hakaiki bozmak, kâinatı bozmak ve suretini değiştirmek gibi, mümkün olmadığını bil¹⁸.

Özetleyecek olursak, Said Nursî Kur'an'ın adalet-i mahzasının masum bir insanın kanının hatta bütün insanlık için bile olsa dökülemeyeceğinin ısrarla altını çizmektedir. Ferd ve cemaat, nasıl ki Kudret-i İlâhî nazarında ikisi de birdir, kezâ İlâhî adalet noktasında da birdir. Ancak, menfaatperest davranan insan öyle bir hale gelmektedir ki, ihtirasına mani herşeyi, hatta muktedir olabilse bütün dünyayı ve insanlığı da mahvetmek isteyecektir¹⁹.

Kainatta carî olan küllî nizam, insana adalet-i mahzayı emretmektedir. İslam tarihinin ilk yıllarında, bu prensip uygulanmıştır. Meselâ, Nursî'ye göre, ilk dört büyük halife, adaletin hakikatını ve şer'î hürriyeti temsil eden dindar mânâdaki cumhuriyetin hem halifesi, hem reis-i cumhuru idiler²⁰. Fakat bundan sonra insanlar ne yazık ki, bütün kainatın ve bütün

¹⁸ Lem'alar, s. 563-564.

¹⁹ Mektubat, s. 671.

²⁰ Şuâlar, s. 371.

mahlûkatın imtisal ettiği ve kabul ettiği adalet prensibine uygun hareket etmediler. Müellifimiz hakiki adaletin muktezâsını şöyle tasvir etmektedir:

“...şu fânî dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adâletin hakikatine mazhar olamaz ve olamıyor. Belki bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor. Zirâ, hakiki adâlet ister ki, şu küçücük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinâyetinin büyüklüğü, mahiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin azameti nisbetinde mükâfat ve mücâzât görsün. Mâdem, şu fânî, geçici dünya, ebed için halk olunan insan hususunda öyle bir adâlet ve hikmete mazhariyetten çok uzaktır; elbette, Âdil olan o Zât-ı Celîl-i Zülcemâlin ve Hakîm olan o Zât-ı Cemîl-i Zülcelâlin dâimî bir Cehenemi ve ebedî bir Cenneti bulunacaktır”²¹.

“Evet, adâlet iki şıktır: Biri müsbet, diğeri menfîdir. Müsbet ise, hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adâletin bu dünyada bedâhet derecesinde ihâtası vardır. Çünkü, ... herşeyin istidad lisâniyle ve ihtiyac-ı fitrî lisâniyle ve ızırâr lisâniyle Fâtır-ı Zülcelâlden istediği bütün matlubâtını ve vücud ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu, mahsus mîzanlarla, muayyen ölçülerle bilmüşâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı,

²¹ Sözler, s. 106.

vücut ve hayat derecesinde katî vardır. İkinci kısım menfidir ki, haksızları terbiye etmektir. Yani, haksızların hakkını, tâzib ve tecziye ile veriyor. Şu şık ise, çendan tamamıyla şu dünyada tezâhür etmiyor, fakat o hakikatin vücudunu ihsâs edecek bir sûrette hadsiz işârât ve emârât vardır. Ez-cümle, Kavm-i Ad ve Semûd'dan tut, tâ şu zamanın mütemerrid kavimlerine kadar, gelen sille-i te'dib ve tâziyâne-i tâzib, gayet âlfî bir adâletin hükümran olduğunu hads-i katî ile gösteriyor"²².

Bu nokta-i nazardan Said Nursî, "elbette ve hiç şüphe getirmez ki, güneş gündüzsüz olmadığı gibi, o hikmet-i ezeliye, o adalet-i sermediye âhiretsiz olmazlar..." ve "Cehennem vücutu ve şiddetli azabı, hadsiz rahmete ve hakiki adalete ve israfsız, mizanlı hikmete zıddiyeti yoktur. Belki rahmet ve adalet ve hikmet, onun vücudunu isterler. Çünkü, nasıl bin mâsumların hukukunu çiğneyen bir zâlimi cezalandırmak ve yüz mazlum hayvanları parçalayan bir canavarı öldürmek, adalet içinde mazlumlara bin rahmettir. Ve o zâlimi affetmek ve canavarı serbest bırakmak, birtek yolsuz merhamete mukabil, yüzer biçarelere yüzer merhametsizliktir" demektedir²³.

Aynı zamanda Âdil-i mutlak olan Allah, sınırsız adaletini temsil eden yeryüzünde, insana müspet ve menfî sorumluluklar yüklemiş ve kemâl-i kerem, merhamet ve adaletinden dolayı iyilik içinde peşin peşin bir mükâfat ve fenalıklar içinde yine

²² Sözlür, s. 131.

²³ Şuâlar, s. 279, 303.

peşin bir mücâzat derc etmiştir²⁴. Said Nursî Kur'anî emir ve yasakları göz önüne alarak, şu sonuca varmaktadır:

“İcrâ-yı adalet, din namına olmalı, tâ akıl ve kalb ve ruh müteessir olsunlar, imtisal etsinler. Yoksa yalnız vehim müteessir olur. Yalnız hükûmetin cezasından korkar-eğer tahakkuk etse. Nâsın itabından çekinir-eğer tebeyyün etse”²⁵.

Said Nursî, Kur'anda tayin edilmiş olan en şiddetli cezaların bile, devlet yetkilileri tarafından kabul edilen cezâî müeyyidelerden ve yaptırımlardan çok daha âdil olduğuna dikkat çekmektedir. Şöyle der Nursî:

“Had ve ceza, emr-i İlâhî ve adalet-i Rab-baniye namına icra edildiği vakit, hem ruh, hem akıl, hem vicdan, hem insanîyetin mahiyetindeki lâtifeleri müteessir ve alâkadar olurlar. İşte bu mânâ içindir ki, elli senede bir ceza, sizin her gün müteaddit hapsinizden ziyade bize fayda veriyor. Sizin adalet namı altındaki cezalarınız, yalnız vehminizi müteessir eder. Çünkü biriniz hırsızlığa niyet ettiği vakit, millet, vatan maslahatı ve menfaati hesabına cezaya çarpmak vehmi gelir. Yahut insanlar eğer bilseler ona fena nazarla bakarlar. Eğer aleyhinde tebeyyün etse, hükûmet de onu hapsetmek ihtimali hatırına geliyor. O

²⁴ Lem'alar, s. 458.

²⁵ Hutbe-i Şâmiye, s.?.

vakit yalnız kuvve-i vâhimesi cüz'î bir te-essür hisseder. Halbuki nefis ve hissinden çıkan-hususan ihtiyacı da varsa-kuvvetli bir meyelân galebe eder. Daha o fenalıktan vazgeçmek için o cezanız fayda vermiyor. Hem de emr-i İlâhî ile olmadığından, o cezalar da adalet değil. Abdestsiz, kıblesiz namaz kılmak gibi battal olur, bozulur. Demek, hakikî adalet ve tesirli ceza odur ki, Allah'ın emri namıyla olsun. Yoksa tesiri yüzden bire iner"²⁶.

İslâm Adaletinin Sosyal, Ekonomik ve Hukûkî Yönleri

Nursî, İslâm adaleti ile ilgili düşüncelerini dile getirirken farklı uygulama biçimlerinden söz etmektedir. Bunlar arasında sosyal ve ekonomik uygulamalar da bulunmaktadır. Ona göre, bütün ihtilâllerin, fesatların kaynağı ve bütün süflî ve kötü ahlakları menşei, iki kelimedir: "Birincisi şudur ki: "Ben tok olsam, başkalar acından ölse, neme lâzım." İkincisi: "Rahatım için zahmet çek. Sen çalış, ben yiyeyim. Benden yemek, sende emekler." Düşünürümüze göre, ilk kelimeyi kökünden söküp atacak yegâne devâ, vücûb-u zekât; ikinci kelimenin çaresi ise, hurmet-i ribâ, yani faizin yasaklanmasıdır. Kur'ânî adalet âlem kapısında durup, faize "Yasaktır, girmeye hakkın yoktur" der. Nursî, insanlığın bu emri dinlemediğini ve şiddetli bir tokat yediğini, daha şiddetlisini yemeden bu emri dinlemesi gerektiğini söyler²⁷.

Adaletin diğer yönü, kendisini eşitlik ilkesinde göstermektedir.

²⁶ Hutbe-i Şâmiye, s. 2.

²⁷ Hutbe-i Şâmiye, s. 2; Mektubat, s. 668; Sözler, s. 961-962; 990.

Said Nursî, Allah'ın kelâm sıfatından gelen İlâhî şeriata itaat ve isyan olduğu gibi, O'nun irâde sıfatından gelen ve kainatta hükümfermâ olan tekvînî şeriatın kanunlarına da itaat ve isyan olabileceğini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Birincisinin mükâfat ve cezası genellikle âhirette olurken, ikincisinin, yani tekvînî şeriatın kanunlarına itaat ve isyanın karşılığı ekseriyetle dünyada olmaktadır. Buna göre, meselâ, sabrın mükâfatı zaferdir; atâletin cezası sefâlettir; çalışma ve sa'yin sevâbı ser-vettir; sebatın mükâfatı galebedir; eşitliğin uygulanmadığı adalet de adalet değildir²⁸.

Adaletin bu mânadaki tezâhürü şu âyetlerle paralellik arz-etmektedir:

“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez” (En'am 6:164) ve “Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birisini öldürürse, bütün insan-ları öldürmüş gibidir” (Mâide 5:32)

Bu iki âyet, şu prensibi ders vermektedir: Bir kişinin hatasıyla başkaları sorumlu tutulamaz. Masum bir adam rızası olmadan, hatta bütün bir insanlık için bile olsa feda edilemez. Ancak söz konusu şahıs, kendi rızasıyla kendisini feda etse, onun bu fedakarlığı bir nevi şehâdet sayılır ki bu ayrı bir mes'eledir.

Said Nursî bu Kur'anî emir ve yasakların insanlık için hakikî adâlet-i mahzayı tesis ettiğine ve bu adaleti dile getirdiğine inanmaktadır. Bir mümine karşı kin ve adâvet beslemek, onda bulunan tek bir cânî sıfatı yüzünden, diğer bütün masum sı-

²⁸ Mektubat, s. 675; Sözler, s. 984.

fatlarını mahkum etmek gibidir ve bu yüzden de, büyük bir zulüm ve insafsızlıktır.

“...bahusus bir mü'minin fena bir sıfatından darılıp, küsüp, o mü'minin akrabasına adâvetini teşmil etmek, **إِنَّ الْإِنْسَانَ لظَلُومٌ** (İbrahim 14:34) sîga-i mübalâğa ile gayet azîm bir zulüm ettiğini, hakikat ve şeriat ve hikmet-i İslâmiye sana ihtar ettiği hâlde, nasıl kendini haklı bulursun, “Benim hakkım var” dersin?”²⁹

Said Nursî, mahkeme kararlarıyla ilgili olarak İslâm adaletinin uygulamalarından bir takım çarpıcı ve iknâ edici örnekler verir. Özünde adaletin tatbiki sebebiyledir ki, mahkemeye müracaat eden herkesin hakları hiç bir ayrıma maruz kalmaksızın korunmak zorundadır ve hukukî sürece katılanlar da, sadece hakkın ve adâletin tahakkuku için çalışacaktır. Bu düstura göre, Hz. İmam Ali hilâfeti esnasında, mahkemede oturup bir Yahudi ile beraber yargılanmıştır. Bir başka olayda ise, bir adliye reisi, bir memurun bir hırsızın elini keserken hiddetlendiğine şahit olunca, o memuru hemen azletmiş ve şöyle demiştir:

“Şimdiye kadar adalet namına böyle hissiyatını karıştıranlar pek çok zulmetmişler.” Evet, “Hükm-ü kanunu icra etmekte o mahkûma acımasa da hiddet edemez; etse zâlim olur. Hattâ, kısas cezası da olsa, hiddetle katletse, bir nevi katil olur” diye, o

²⁹ Mektubat, s. 375-376; Hutbe-i Şâmiye, s.?, 127.

hâkim-i âdil demiş. İşte, madem mahkeme böyle hâlis ve garazsız bir hakikat hükmediyor...”³⁰

Said Nursî Hz. Ali'nin başına gelmiş bir başka hadiseyi de bizlere şöyle anlatır:

“Bir vakit, İmam-ı Ali Radıyallahü Anh bir kâfiri yere atmış. Kılıcını çekip keseceği zaman o kâfir ona tükürmüş. O, kâfiri bırakmış, kesmemiş. O kâfir ona demiş ki: “Neden beni kesmedin?” Dedi: “Seni Allah için kesecektim. Fakat bana tükürdün; hiddete geldim. Nefsimin hissesi karıştığı için ihlâsım zedelendi. Onun için seni kesmedim.” Evet, O kâfir ona dedi: “Beni çabuk kesmen için seni hiddete getirmektir. Madem dininiz bu derece sâfi ve hâlistir; o din haktır” dedi”.

Nursî yukarıdaki hadiseyi yorumlarken ayrıca şu vak'ayı da nakleder:

“Bir zaman bir hâkim bir hırsızın elini kestiği vakit eser-i hiddet gösterdiği için, ona dikkat eden âdil âmiri onu o vazifeden azletmiş. Çünkü şeriat namına, kanun-u İlâhî hesabına kesseydi, nefsi ona acıyacaktı. Ve kalbi hiddet etmeyip, fakat merhamet de etmeyecek bir tarzda kesecekti. Demek,

³⁰ Suâlar, s. 485.

nefsine o hükümden bir hisse çıkardığı için, adaletle iş görmemiştir”³¹.

Âhirzamanda, dininve sünnet-i Muhammediyenin ihyası ve hakikat-ı Kur’aniyenin ilânı ve tatbik edilmesiyle, dünyanın adalet-i mahzaya şahid olması son derece mâkul görünmektedir. Bir başka ifadeyle, “adalet, doğrudan doğruya Kur’ân’ın gösterdiği yol ile olabilir”³².

Siyasette İslâmî birer esas olarak İstişâre (Şûra), Hürriyet ve Eşitlik

Nursî’nin adalete yaklaşımı, devlet gücü ve politikalarına karşı tavrının temelini oluşturmaktadır. O, hak ve hakikatın ve vicdanının kendisini siyasetten ve idareye karışmaktan şiddetli bir şekilde men ettiğini vurgular. Bunun yanısıra, düşündürtümüz sosyal hayatın ve milletin anarşi belasından korunması için beş zarurî esası formüle eder ki bunlar; “hürmet, merhamet, haramdan çekinmek, emniyet, serseriliği bırakıp itaat etmektir”³³. Ancak bu ihtiyaçlar hali hazırdaki siyasetlerin şahsî menfaat üzerine bina edilmemesi şartıyla karşılanabilir. Ne yazık ki, medeniyetin politikaları toplumun menfaati uğruna ferdi feda etmektedir. Aslında despot azınlık, insanların ekserisini kendi menfaatleri için feda etmektedir. “Menfaat üzerine dönen siyaset, canavardır”³⁴. En son düşünce ise şudur: despotizmine muhalefet sebebiyle ortaya çıkmıştır. Yani “...zulüm, başına adalet külahını geçirmiş”tir³⁵.

³¹ Mektubat, s. 381-382.

³² Hutbe-i Şâmiye, s.?, 70; Şuâlar, s. 112.

³³ Şuâlar, s. 452.

³⁴ Hutbe-i Şâmiye, s.?, 102; Sözler, s. 960, 973.

³⁵ Hutbe-i Şâmiye, s.?,...33, 102; Mektubat, s. 668; Sözler, s. 960.

Ancak bildiğimize göre, hakiki adalet sadece İslâm dininde bulunabilir:

“Desatir-i hikmet, nevamis-i hükümetle; kavanin-i hak, revabit-ı kuvvetle imtizaç etmezse, cumhur-u avamda müsmir olamaz. Şeriatta şeair kalır mühmel, muattal; umuru nasta olmaz müstenid ve mu'temid”³⁶.

“Her müstaid, nefsi için içtihad edebilir, teşri edemez”.³⁷ Aynı zamanda beşerin yaptığı kanunlar, yegâne fitrî kanunlardan ibaret olan Şeriata dayanmamaktadır. “Desatir-i hikmet, nevamis-i hükümetle; kavanin-i hak, revabit-ı kuvvetle imtizaç etmezse, cumhur-u avamda müsmir olamaz”³⁸.

Said Nursî kuvvetin kanunda olması gerektiğini, aksi halde istibdat ve baskının yayılacağına inanmaktadır. Bu bakımdan, kanun hem adaletin ölçülmesi, hem de her hangi bir demokratik yönetim için hassas bir ölçü gibidir. Bu husus göz önüne alındığında, bütün bu kavramlar doğrudan doğruya dinle ilgilidir. Said Nursî bu bağlamda siyasi liderlere şu soruyla hitap etmektedir:

“Meşrûtiyet ve kânun-u esâsî denilen adalet ve meşveret ve kânunda cem'-i kuvvet(i)... Şariat-ı Garra” ünvanıyla

³⁶ Sözler, s. 959.

³⁷ Hutbe-i Şâmiye, s.?:. 100; Mektubat, s. 666.

³⁸ Hutbe-i Şâmiye, s.?:.102; Mektubat, s. 545; Lem'alar, s. 225.

gösterseniz ve hükümlerinize me' haz edin-
seniz ve düsturlarını tatbik etseniz; acabâ
bu kadar fevâidi ile berâber ne gibi şey
kaybedeceksiniz?"

Nursî'nin verdiği cevap son derece açıktır:

"...müessir ve adâlet-i mahzâyı mutazam-
mın... ve meşrûtiyeti bir esâs-ı metîne isti-
nâd ettiren... ve menâfi-i umûmiye olan
hukûkullâhı izinsiz tasarruftan sizi tahlis
eden... ve o ittihadın rûhu olan efkâr-ı âm-
meyi tevlid eden... ve şahs-ı mânevî-i hü-
kûmeti Müslüman gösteren... ve hayât-ı
medeniyet olan ahlâk-ı hasene ve hissiyât-ı
ulviyenin düsturlarını öğreten... Şeriat-ı
Garra, kelâm-ı Ezelîden geldiğinden ebede
gidecektir. Nefs-i emmarenin istibdâd-ı re-
zîlesinden selâmetimiz, İslâmiyete istinat
iledir. O hablü'l-metîne temessük iledir.
Ve haklı hürriyetten hakkıyla istifade
etmek îmandan istimdat iledir. Zira, Sâni-i
âleme hakkıyla abd ve hizmetkâr olanın
halka ubudiyete tenezzül etmemesi gerek-
tir. Herkes. kendi âleminde bir kumandan
olduğundan, âlem-i asgarında cihad-ı ekber
ile mükelleftir. Ve ahlâk-ı Ahmediye ile ta-
halluk ve Sünnet-i Nebeviyeyi ihya ile mu-
vazzaftır". Ey evliyâ-yı umur! Tevfik
isterseniz, kavanîn-i âdetullaha tevfik-i ha-
reket ediniz. Yoksa tevfigsizlikle cevab-ı
red alacaksınız³⁹.

³⁹ Hutbe-i Şâmiye, s.?: 72-75, 78-79.

Said Nursî hürriyet ve meşvereti her hangi bir âdil yönetim için ana ilkeler olarak görmektedir. Ona göre, “hürriyet-i şer’iye ile meşveret-i meşrua, hakiki milliyetimizin hakimiyetini gösterdi. hakiki milliyetimizin esası, ruhu ise islamiyettir”. Düşünürümüz, din ve kamu düzenine uyumlu olan hürriyetin tahakkuku şartıyla her hangi bir siyasî rejime sıcak bakmaktadır. İslamî toplum hayatında Müslümanların mutluluğunu açacak yegâne anahtar ise, dinin emrettiği meşverettir.

“Müslümanların hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyedeki saadetlerinin anahtarı, meşveret-i şer’iyedir. “Onların aralarındaki işleri, istişare iledir” (Şûrâ 42:38) âyet-i kerimesi, şûrâyı esas olarak emrediyor. Evet, nasıl ki, nev-i beşerdeki telâhuk-u efkâr ünvanı altında asırlar ve zamanların tarih vasıtasıyla birbiriyle meşvereti, bütün beşeriyyetin terakkiyatı ve fününun esası olduğu gibi, en büyük kıt’a olan Asya’nın en geri kalmasının bir sebebi, o şûrâ-yı hakikiyeyi yapmamasıdır. Asya kıt’asının ve istikbalinin keşşafı ve miftahı şûrâdır. Yani, nasıl fertler birbiriyle meşveret eder; taifeler, kıt’alar dahi o şûrâyı yapmaları lâzımdır ki, üç yüz, belki dört yüz milyon İslâmın ayaklarına konulmuş çeşit çeşit istibdatların kayıtlarını, zincirlerini açacak, dağıtacak, meşveret-i şer’iye ile şehamet ve şefkat-i imaniyeden tevellüd eden hürriyet-i şer’iyedir ki, o hürriyet-i şer’iye, âdâb-ı şer’iye ile süslenip garp medeniyet-i sefihanesindeki seyyiatı atmaktır”.⁴⁰

⁴⁰ Hutbe-i Şâmiye, s. 7; 51, 56-58, 87.

Said Nursî, İslâmın ve İslâmî emir ve yasakların bugünün İslâm dünyasında son derece önemli olan bir diğer niteliğine de özel bir önem vermektedir. Bu nitelik; İslâmî hayat tarzının ve düşünce biçiminin esaslarından biri olan *istikâmet* daire-sinde hareket etmektir. İstikâmet, Kur'an'ın en temel esasıdır:

“Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm hilâten en mutedil bir vaziyette ve en mü-kemmel bir surette halk edildiğinden, ha-rekât ve sekenâtı itidal ve istikamet üzerine gitmiştir. Siyer-i Seniyyesi kat’î bir surette gösterir ki, her hareketinde istikamet ve iti-dal üzere gitmiş, ifrat ve tefritten içtinap etmiştir.

“Evet, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Ves-selâm “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*” (Hûd 11:112) emrini tamamıyla imtisal ettiğ-i için, bütün ef’al ve akval ve ahvâlinde istikamet, kat’î bir surette görünüyor. Me-selâ kuvve-i akliyenin fesat ve zulmeti hükmündeki ifrat ve tefriti olan gabâvet ve cerbezeden müberrâ olarak, hadd-i vasat ve medar-ı istikamet olan hikmet nokta-sında kuvve-i akliyesi daima hareket ettiği gibi; kuvve-i gadabiyenin fesadı ve ifrat ve tefriti olan korkaklık ve tehevürden mü-nezzeh olarak, kuvve-i gadabiyenin medar-ı istikameti ve hadd-i vasatı olan şe-caat-i kudsiye ile kuvve-i gadabiyesi hare-ket etmekle beraber; kuvve-i şehviyenin fesadı ve ifrat ve tefriti olan humud ve fü-

curdan musaffâ olarak, o kuvvenin medar-ı istikameti olan iffette, kuvve-i shehviyesi daima iffeti, âzamî mâsumiyet derecesinde rehber ittihaz etmiştir. Ve hâkezâ, bütün sünen-i seniyyesinde, ahvâl-i fitriyesinde ve ahkâm-ı şer'iyesinde hadd-i istikameti ihtiyar edip, zulüm ve zulümat olan ifrat ve tefritten, israf ve tebzirden içtinap etmiştir. Hattâ tekellümünde ve ekl ve şürbünde iktisadî rehber ve israftan kat'iyen içtinap etmiştir⁴¹.

Günümüzde İslâm dünyası birbiriyle çatışan iki akım arasında parçalanmış durumdadır: bir tarafta demokratikleşmeye doğru yol alan kanat, diğer tarafta da ani ve hızlı bir şekilde artan radikalizm. Modern İslâm, bu olgulara oldukça farklı bir biçimde yaklaşmaktadır. Son zamanlara kadar, demokratikleşme sorunları, siyâsî reformlar ya da İslâm dünyasının küreselleşme sürecine katılımı sorunu tartışılırken, istikâmetli İslâm düşüncesi gerekli olan dinamizmi göstermemişti. Bir başka ifadeyle, 30-40 sene öncesinde bile, bu istikâmetli İslâm siyaseti trendi ve meşrû düşünce, yukarıda sözü edilen sorunlara, gerçek İslâmî zihnî geleneğe dayanan muayyen ve iknâ edici çözümler önermemişti. Bu durumdan yola çıkarak, ideojik seviyede zamanın meydan okumalarına şu ana kadar İslâm'ın cevap veremediğini düşünmekten kendimizi alamıyoruz. Çok belirgin bir şekilde ortada görünen İslâmî bir stretejinin olmadığı yerde, günümüz yazarlarının bir çoğunun, İslâm medeniyetinin geleceği hakkında ya tereddütlü yahut da kötümser olmasına hiç de şaşmamak gerekir. Onu dünyadan söküp atmak isteyenler, son derece açık bir mesaj verdiler.

⁴¹ Lem'alar, s. 118-119; 458-459.

Önemli ölçüde Müslüman nüfusa sahip olan dış ülkelerde, demokrasi ve geleneksel İslâmî değerlerin birbirleriyle uyuşmadığını ifade eden oldukça yaygın bir şekilde paylaşılan bir düşünce halâ bulunmaktadır. İslâmî istikâmeti terkedip aşırı uçlara meyleden gruplar, söz konusu düşünceyi farklı sebeplerden dolayı paylaşmaktadırlar: bu kişiler çağımızdaki bir takım gelişmelerin İslâmı tehdit ettiği kanaatını taşımaktadırlar. Küresel 'İslâmî proje' yahut, insanlığın İslâmlaştırılması, bu tehditlere karşı verilecek yegâne cevap olarak görülmektedir.

Bu durum, çok önemli olan şu soruyu gündeme getirmektedir: İslâm düşüncesi, İslâmî değerlerle, çağdaş medeniyetin en son kazanımlarını en sonunda biraraya getirecek bir formüle ulaşabilecek ölçüde yeterince büyük müdür?

Bu soruya cevap vermeye çalışırken, İslâm düşüncesinin farklı eğilimlerde son derece zengin bir şekilde bulunduğunu hesaba katmak durumundayız. Bunların üçü, son zamanlara kadar en başta gelen düşünce eğilimleri olarak kabul görmüştü. Geleneksel trend olan birincisi, Müslüman toplulukların hali hazirdaki devletleriyle diyalogunu haklı gerekçelere dayandırmaktadır; istikâmeti bırakıp ifrat yollara sapan bir diğer grup ise, hem halkın hem de devletin radikal değişimlere maruz kalması gerektiğinde ısrar ederek, dini hükümlerin zahirinden anlaşılan hükümlere dönülmesini savunmaktadır. Modernist yaklaşımsa, zahirde İslâmî yorumu, Batıdan örnek alınarak yapılan liberal reformalara haklı bir gerekçe sağlama çabası çerçevesinde kullanmaktadır.

Son zamanlara kadar, çağdaş dünyayı İslâmî değerlere göre yorumlayan diğer bir çok trend, önde gelen bu üç trend üzerinde dikkatini yoğunlaştırmış olan toplumun içinde kaybolup

gitmiştir. Bizler, hakikatin, dinin ufak-tefek hususlarla ilgili kurallarından ve onu (hakikatı) dar zihnî ölçülerle yorumlamaktan ziyade, onun esasları, değerler dünyası ve küllî düsturlarıyla değerlendirilmesini söyleyen İslâmın dahilî/derûnî potansiyelini kullanma düşüncesini her zaman zihnimizin bir kenarında tutmaktayız.

Bu düşünce, dünyayı değiştirmeye ilgili olan saf İslam düşüncesini daha sağlam bir zemine oturtmak için, -her ne kadar ictihada yeniden dönülmesinin ötesine asla geçemedilerse de ve yine asla dinin diğer düsturlarını uygulamaya teşebbüs edemeseler de-, 20. yüzyılın dönüm noktasındaki Müslüman reformcuların düşüncesine son derece yakındır. 20. yüzyılın ortalarından beri, bu pozisyonun dinin belirli ve asla süreklilik arz etmeyen çözümlerinden ziyade, değiştirilemez düsturları üzerinde yoğunlaşmayı tercih eden ilim adamlarının eserleriyle sınırlı olduğunu da burada eklemek gerekmektedir. Çok yakın bir zamanda, bu teorik yapının, siyasi ve hukûkî uygulamalarda neredeyse hiç bir etkisi olmamıştı.

Şimdilerde ise, bu durum çok açık bir şekilde değişmektedir: daha önceden görmezlikten gelinen trend, çağdaş İslâm stretejisinin İslâm dünyasının muhtemelen gelişebileceği en fazla istikbâl vadeden bir zemin olarak ön plana çıkmış durumdadır. Diğer önde gelen Müslüman düşünürlerle birlikte Said Nursî, bu tekâmül ve gelişme döneminin teorik temellerini kurmuş bulunmaktadır.

Batı Kültürü İle İslâmî Gelenek Arasında Diyalog Mümkündür

Said Nursî'nin düşünceleri, günümüz İslâm dünyasının çözüm bekleyen diğer bir âcil problemi "küreselleşme süreci" için de

son derece faydalıdır. Ayrıca, batılı ve İslâmî politik kültürler arasındaki ilişkilerle birlikte, medeniyetler çatışması teorisine karşı İslâmî bir yaklaşım formüle etme konusunda da Nursî'nin fikirleri yararlı olacaktır.

İslâm, 20. yüzyılın sonlarından başlayarak, günümüz dünya politikalarının en başta gelen bir konusu haline dönüşüverdi. Akademik tartışmalar sahasını, siyaset bilimciler, yayıncılar ve gazetecilerin tartışmasına terketti. Bunlar normal olarak: siyasî değişimler bağlamında İslâm dünyasının geleceği ve İslâmın bu süreçteki rolü gibi bir takım yeni unsurların yanısıra; İslâm ve uluslararası terörizm, geçmişten miras alınan politik aşırılık gibi muhtelif konular üzerinde yoğunlaştılar. Halbuki, bütün bu konular, İslâm düşüncesinin ana trend ve eğilimleri dışında ele alınarak, esaslı ve uygun bir şekilde tartışılmaz: bütün keskin değişimlerin ve millî boyutu olan önemli projelerin İslâmî düstûrlar prizmasından geçirildiği İslâm dünyasında, düşünce ve fikirlerin özel bir yeri bulunmaktadır. Üstelik, İslâmî bir temel ve kökten mahrum olan hususları, asla taklit etmeyeceklerdir. Bu, yukarıda adı geçen sorunlara yönelik bütün müspet çözümlerin İslâm'ın içinde aranması gerektiği anlamına gelir. Bir başka ifadeyle, günümüzde İslâm dünyasının siyasî dönüşümünün ne ölçüde mümkün olabileceğini tartışmak, öncelikli olarak İslâmı günümüz dünyasının realiteleri ışığında yeniden yorumlamak anlamına gelir.

Said Nursî Batı kaynaklı kültür ve İslam menşeli gelenekler arasındaki farklılıkları mukayeseli bir şekilde tanımlamaktadır. Modern Batı medeniyetinin beş menfî esas üzerine kurulduğunun altını çizerek şunları söyler:

“a. Nokta-i istinâdı, kuvvettir. O ise; şe’ni tecâvüzdür.

b. Hedef-i kasdı, menfaattir. O ise; şe'ni te-zâhümdür.

c. Hayatta düsturu, cidaldir. O ise; şe'ni te-nâzü'dür.

ç. Kitleler mâbeynindeki râbitası, âheri yutmakla beslenen unsûriyet ve menfî milliyettir. O ise; şe'ni, müthiş bir tesâdümdür.

d. Câzibedar hizmeti, hevâ ve hevesi teşcî ve arzuları tatmindir. O hevâ ise insanın mesh-i mânevîsine sebeptir.

Şeriat-ı Ahmediyenin (a.s.m.) tazammun ettiği ve emrettiği medeniyet ise: Nokta-i istinâdı, kuvvete bedel haktır ki; şe'ni, adâlet ve tevâzündür. Hedefi de, menfaat yerine faziletir ki; şe'ni, muhabbet ve tecâzübdür. Cihetü'l-vahdet de, unsûriyet ve milliyet yerine, râbita-i dinî ve vatanî ve sınıfidır ki; şe'ni, samîmî uhuvvet ve müsâlemet ve hâricin tecâvüzüne karşı yalnız tedâfü'dür. Hayatta, düstur-u cidal yerine düstur-u teavündür ki; şe'ni, ittihad ve tesânüddür. Hevâ yerine hüddâdır ki; şe'ni, insâniyeten terakkî ve rûhen tekâmüldür⁴². Hristiyanlığın malı olmayan mehasin-i medeniyeti ona mal etmek ve islamiyetin düşmanı olan tedenniyyi ona dost göstermek, feleğin ters dönmesine delildir⁴³.

⁴² Hutbe-i Şâmiye, s.?, 105-106; Mektubat, s. 671.

⁴³ Hutbe-i Şâmiye, s.?, 105.

Aynı zamanda Said Nursî Batının başarılı olduğu alanları da kabul etmekte fakat bunun yanısıra, iki farklı Avrupa kültürünü birbirinden ayırmaktadır. Ona göre Avrupa ikiye ayrılır:

Birisi, İsevîlik din-i hakikîsinden aldığı feyizle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeye nâfi san'atları ve adalet ve hakkaniyete hizmet eden fünunları takip eden bu birinci Avrupa'ya hitap etmiyorum. Belki, felsefe-i tabiiyenin zulmetiyle, medeniyetin seyyiâtını mehâsin zannederek beşeri sefâhete ve dalâlete sevk eden bozulmuş ikinci Avrupa'ya hitap ediyorum⁴⁴.

Said Nursî'nin düşüncesine göre, dünyamızın ilerlemesi sadece askerî güç ya da ekonomik başarı ve kazanımlarla değil, başka faktörlerle de olmaktadır:

“İslâmiyetin hakaiki hem mânen, hem maddeten terakki etmeye kabil ve mükemmel bir istidadı var”. “Evet, nasıl ki eski zamanda İslâmiyetin terakkisi, düşmanın taassubunu parçalamak ve inadını kırmak ve tecavüzatını def etmek, silâhla, kılıçla olmuş. İstikbalde silâh, kılıç yerine hakikî medeniyet ve maddî terakki ve hak ve hakkaniyetin mânevî kılıçları düşmanları mağlûp edip dağıtacak”. “İnşaallah, istikbaldeki İslâmiyetin kuvvetiyle medeniye-

⁴⁴ Lem'alar, s. 203.

tin mehasini galebe edecek, zemin yüzünü pisliklerden temizleyecek, sulh-u umumîyi de temin edecek”. “Bu ihtiyaçlar da dinin evâmîr-i kudsiyesi ile, takvâ ve salâbet-i diniye ile olur”. “İstikbal, yalnız ve yalnız İslâmiyetin olacak. Ve hâkim, hakaik-i Kur’âniye ve imaniye olacak”. “Evet, millet-i İslâmiyenin sebep-i saadeti yalnız ve yalnız hakaik-i İslâmiye ile olabilir. Ve hayat-ı içtimaiyesi ve saadet-i dünyeviyesi şeriat-ı İslâmiye ile olabilir. Yoksa adalet mahvolur. Emniyet zîr-ü zeber olur. Ahlâksızlık, pis hasletler galebe eder. İş yalancıların, dalkavukların elinde kalır⁴⁵”.

Günümüzde, Müslüman ülkeler siyâsî ve hukukî alanda bir hayli çelişkili şekilde gelişmektedirler. Söz konusu alanlarda, İslâmî gelenekler evrensel olarak kabul gören standartlar ve Batı kökenli liberal değerlerle birlikte varlığını sürdürmektedir. Bizler, devletin iktidar işlevinin politikaları ve prensiplerinin, İslâmî düstûrlarla Batılı şablonlar arasında son derece muayyen bir etkileşim alanı (işbirliği ve rekâbet) meydana getirdiğini daima zihnimizin bir köşesinde tutmak durumundayız. İslam düşüncesi, bu alanın en belirgin özelliğinin, geleneksel İslâmî hukuk doktrininin (fıkıh) çok sayıdaki sorulara karşı hiç bir detaylı, kesin ve açık bir cevap sunmaması ile meydana getirildiğine inanmaktadır. Bu hukuk, kendi kendisini istişâre, adâletli olma, eşitlik gibi farklı –hatta ödünç alınmış- yorumlarda realize edilecek en genel bir takım sınırları teşhis etmekle sınırlandırmaktadır. Bu prensipler uy-

⁴⁵ Hutbe-i Şâmiye, s.?:27, 28, 32, 38, 67-68; Lem’alar, s. 169.

gülandığında ise, farklı sonuçları ortaya koyabilme ihtimalleri bulunmaktadır. Meselâ istişâre/şûra prensibi, devlet başkanına karşı sorumlu olan istişârî bir kurul formunda, ya da tam olarak yasama yetkisine sahip genel seçimlerle işbaşına gelmiş temsilci bir organ olarak uygulamaya konulabilir.

Günümüzde, Batı tecrübesinin ürünü olan parlamentarizm, seçimler, siyasî çoğulculuk, kuvvetler ayrımı ve hatta insan haklarının uygulanması gerektiğini ispat etmek için İslâm hukukunun zarurî esaslarına başvurulmaktadır. Bununla birlikte bu alanlarda söz konusu modelleri ödünç alma, bunların dış yüzüne bakan özellikleriyle sınırlı kalmaktadır. Fakat, buna rağmen İslâm hukuk düşüncesinin, güç sistemi hakkında genel olarak şiddetli emirler ortaya koymaması, politik demokrasi tecrübesine yönelik mümkün olan en geniş bir güvene yol açmaktadır.

Dahası, günümüzde herhangi bir modernleşme ve demokratikleşme projesi, İslâm siyaset ve hukuk geleneği içinde anlaşılması/gerçekleştirilmesi ya da en azından münasip bir şekilde tanımlanması durumunda birçok İslâm devletinin çok sayıda muhtemel talipleri olacaktır. Tersine de aslında doğrudur: İslâm düşüncesinin özüne karşı çalışan demokratik kurumlar inşa etmeye kalkılırsa, hiçbir siyasî reformun hayatta kalma şansı bulunmamaktadır. Objektif olarak, hem en üst kademedeki insanlar, hem de halk kitleleri, siyasî istikrar ve güvenliğin eşlik etmesi halinde, demokratik gelişmelere karşı genellikle ilgi duymaktadırlar. Bu da ancak demokratikleşmenin, bütün değişimleri kuşatan İslâmî yorum da dahil olmak üzere, İslâm siyaset ve hukuk gelenekleri içinde realize edilmesi şartıyla tahakkuk edebilir.

İslâm dünyasının siyasî ve hukukî reformlarla ilgili stratejisi, evrensel demokratik prensiplere uyumlu ve çağdaş realiteye uyması için yeniden modellenmiş İslâmî değerler sistemi ile birlikte (diğer hususların arasında hukukî ve siyasal olanlar) onu (İslâmı) küreselleşme sürecine katmayı amaçlamalıdır. Bu, ancak İslâm siyasî ve hukukî düşüncesinin müspet potansiyelinin çok aktif bir şekilde işletilmesi ve düşünürlerin, yeni realitelerle ilgili sorunlar hakkında ve İslâmın küreselleşen dünyadaki rolü üzerinde çalışmaya teşvik edilmesi durumunda elde edilebilir. Bu problemin, Said Nursî'nin entelektüel mirasına müracaat etmeden çözülmesi ise mümkün değildir.